

**NOGIRON BOLALARNI IJTIMOIIY HAYOTGA JALB ETISHDA
XALQARO TAJRIBALARDAN FOYDALANISH****Raximov Sherbek Kamolovich***O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti**Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi, mayor*rahimovserbek305@gmail.com

Annotasiya: Mazkur maqolada nogiron bolalarni ijtimoiy hayotga jalb etishda xalqaro tajribalarni qo'llash masalasi ko'rib chiqiladi. Rivojlangan davlatlarda qo'llanilayotgan inklyuziv ta'lim, adaptiv sport, raqamli texnologiyalar va innovatsion reabilitatsiya usullari tahlil qilinib, ularning samaradorligiga baho beriladi. Shuningdek, nogiron bolalarning jamiyatga moslashuvini ta'minlash maqsadida amalga oshirilayotgan davlat siyosati, nodavlat tashkilotlar faoliyati va jamoatchilik ishtiroki haqida ma'lumotlar keltiriladi. O'zbekistonda mazkur tajribalardan foydalanish imkoniyatlari va istiqbollari ham muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Nogiron bolalar, ijtimoiy integratsiya, inklyuziv ta'lim, xalqaro tajriba, adaptiv sport, raqamli texnologiyalar innovatsion yondashuvlar.

Аннотация: В статье рассматривается применение международного опыта по вовлечению детей с ограниченными возможностями в общественную жизнь. Анализируются инклюзивное образование, адаптивный спорт, цифровые технологии, инновационные методы реабилитации, применяемые в развитых странах, и оценивается их эффективность. В нем также содержится информация о государственной политике, деятельности неправительственных организаций и участии общественности, направленных на обеспечение интеграции детей с ограниченными возможностями в общество. Также будут обсуждены возможности и перспективы использования этого опыта в Узбекистане.

Ключевые слова: Дети с ограниченными возможностями, социальная интеграция, инклюзивное образование, международный опыт, адаптивный спорт, цифровые технологии, инновационные подходы.

Abstract: This article examines the issue of using international experiences in involving children with disabilities in social life. Inclusive education, adaptive sports, digital technologies, and innovative rehabilitation methods used in developed countries are analyzed and their effectiveness is assessed. Information is also provided on state policies, the activities of non-governmental organizations, and public participation implemented to ensure the adaptation of children with disabilities to society. The possibilities and prospects for using these experiences in Uzbekistan are also discussed.

Key words: Children with disabilities, social integration, inclusive education, international experience, adaptive sports, digital technologies, innovative approaches.

KIRISH

Nogiron bolalarning ijtimoiy hayotga faol jalb etilishi jamiyatning barqaror rivojlanishi va inson huquqlarining ta'minlanishida muhim o'rin tutadi. Har bir bola, jismoniy yoki ruhiy imkoniyatlaridan qat'iy nazar, teng huquq va imkoniyatlarga ega bo'lishi kerak. Bugungi kunda ko'plab rivojlangan mamlakatlar inklyuziv ta'lim, raqamli texnologiyalar, adaptiv sport va reabilitatsiya dasturlari orqali nogiron bolalarning jamiyatga moslashuvini qo'llab-quvvatlash bo'yicha samarali yondashuvlarni qo'llamoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, nogiron bolalarni ijtimoiy hayotga jalb etish nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishi, balki jamiyatda inklyuziv muhit yaratishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, O'zbekistonda ham mazkur sohadagi ilg'or xalqaro tajribalardan foydalanish, nogiron bolalarning ijtimoiylashuviga yordam beradigan mexanizmlarni takomillashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada rivojlangan mamlakatlardagi ijobiy amaliyotlar tahlil qilinib, ularning mahalliy sharoitda qo'llanish imkoniyatlari muhokama qilinadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda nogiron bolalarni ijtimoiy hayotga jalb etish bo'yicha xalqaro tajribalarni o'rganish va ularning mahalliy sharoitlarda qo'llanish imkoniyatlarini tahlil qilish maqsad qilingan. Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llanildi:

Tahliliy metod – rivojlangan mamlakatlarda nogiron bolalarni ijtimoiy hayotga jalb etish bo'yicha amalga oshirilgan dastur va siyosatlar o'rganildi. AQSH, Yevropa davlatlari, Yaponiya va Janubiy Koreya tajribalari tahlil qilindi.

Qiyosiy metod – xalqaro va mahalliy tajribalar o'zaro solishtirilib, nogiron bolalarni ijtimoiy hayotga jalb etish bo'yicha samarali modellar aniqlandi.

Empirik metod – rivojlangan mamlakatlar tomonidan nogiron bolalar uchun taklif etilgan dastur va innovatsion yondashuvlar to'g'risidagi ma'lumotlar to'plandi.

Tadqiqot natijalari nogiron bolalarni ijtimoiy hayotga jalb etish bo'yicha innovatsion yondashuvlarni aniqlash va ularni mahalliy sharoitlarga moslashtirishga xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Rivojlangan mamlakatlarda nogiron bolalarni ijtimoiy hayotga jalb etish bo'yicha amalga oshirilgan dastur va siyosatlar

Rivojlangan mamlakatlar nogiron bolalarning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi uchun turli dastur va siyosatlarni joriy etgan. AQSH, Yevropa davlatlari, Yaponiya va Janubiy Koreya tajribasi nogiron bolalar uchun inklyuziv muhit yaratish, ta'lim, sog'liqni saqlash, transport va ishga joylashtirish sohalarida innovatsion yondashuvlardan foydalanish bo'yicha ilg'or modellardan sanaladi [8].

1. AQSH tajribasi

Asosiy siyosat va dasturlar:

- **Americans with Disabilities Act (ADA) – 1990**

- Bu qonun nogironlarning barcha sohalarida teng huquq va imkoniyatlarga ega bo'lishini kafolatlaydi.

- Jamoat transporti, binolar, maktablar va ish joylari nogironlar uchun moslashtirilgan [2].

- **Individuals with Disabilities Education Act (IDEA) – 1975**

- Nogiron bolalar uchun inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlaydi.
- Barcha bolalar, jumladan nogiron bolalar ham, bepul va individual rivojlanishga mos ta'lim olish huquqiga ega [1].

- **Medicaid va Children's Health Insurance Program (CHIP)**

- Nogiron bolalar uchun tibbiy xizmat va rehabilitatsiya dasturlarini moliyalashtiradi.

Innovatsion yondashuvlar:

- **Ta'limda inklyuzivlik** – Maktablarda nogiron bolalar uchun maxsus o'quv materiallari va adaptiv texnologiyalardan foydalaniladi.

- **Adaptiv sport** – AQSHda nogiron bolalar uchun maxsus sport klublari va Paralimpiya dasturlari keng joriy etilgan.

- **Raqamli texnologiyalar** – maxsus AI-dasturlar, sensorli ekranli qurilmalar, virtual reallik (VR) yordamida o'qitish [7].

2. Yevropa davlatlari tajribasi

Asosiy siyosat va dasturlar:

- **Yevropa Ittifoqining 2021-2030-yillarga mo'ljallangan Nogironlar huquqlari strategiyasi**

- Barcha a'zo davlatlarga nogironlar uchun inklyuziv jamiyat va teng huquqlar ta'minlanishi bo'yicha talablar qo'yiladi.

- Jamoat infratuzilmasi nogiron bolalar uchun moslashtiriladi [3].

- **Skandinaviya davlatlarida ijtimoiy integratsiya**

- Norvegiya, Daniya va Shvetsiya nogiron bolalar uchun ijtimoiy kafolatlar, ish bilan ta'minlash va ta'lim sohasida kuchli dasturlarga ega.

- “Hayot uchun ta'lim” (Education for Life) dasturi nogiron bolalarga jamiyatda o'z o'rnini topishda yordam beradi [3].

Innovatsion yondashuvlar:

- **Sog'liqni saqlash va rehabilitatsiya** – Germaniya va Fransiyada nogiron bolalar uchun bepul rehabilitatsiya markazlari mavjud.

- **Inklyuziv ta'lim** – Finlyandiya va Gollandiyada nogiron bolalar umumta'lim maktablarida sog'lom bolalar bilan birgalikda o'qiydi [10].

- **Aqli shahar konsepsiyasi** – Barselona, Kopengagen kabi shaharlarda nogironlar uchun moslashtirilgan jamoat transporti, sensorli yo'llar va mobil navigatsiya tizimlari joriy etilgan.

3. Yaponiya tajribasi

Asosiy siyosat va dasturlar:

- **Basic Act for Persons with Disabilities (1970, 2011-yilda yangilangan)**

- Barcha maktablarda nogiron bolalar uchun mos sharoit yaratish majburiy hisoblanadi.

- **Special Needs Education Policy**

- Maktablarda nogiron bolalar uchun individual ta'lim dasturlari ishlab chiqilgan.

- **Work Transition Program for Disabled Youth**

- Nogiron bolalarni ishga joylashtirish uchun maxsus dastur.

Innovatsion yondashuvlar:

- **Texnologik innovatsiyalar** – Yaponiya nogiron bolalar uchun robotlashtirilgan reabilitatsiya usullarini faol joriy etmoqda. Masalan, **“HAL” ekzoskelet tizimi** harakat muammolari bo'lgan bolalarga yordam beradi.

- **Inklyuziv transport** – barcha yo'lovchi poyezdlar va metro tizimlari nogironlar uchun maxsus platformalar va ko'makchi tizimlar bilan jihozlangan.

- **Psixologik qo'llab-quvvatlash** – nogiron bolalar va ularning ota-onalari uchun keng qamrovli maslahat markazlari mavjud [4].

4. Janubiy Koreya tajribasi

Asosiy siyosat va dasturlar:

- **Act on the Welfare of Persons with Disabilities (1989, 2007-yilda yangilangan)**

- Nogiron bolalar uchun bepul ta'lim va sog'liqni saqlash kafolatlangan.

- **Smart Inclusive Education Strategy**

- Texnologiyalar asosida nogiron bolalar uchun o'quv jarayonlarini yengillashtirish dasturi.

- **Disabled Employment Promotion Act**

- Nogiron bolalarni bolalikdan kasbiy rivojlantirish va mehnat bozoriga tayyorlash.

Innovatsion yondashuvlar:

- **Sifrovizatsiya va inklyuziv ta'lim** – davlat maktablari nogiron bolalar uchun smart-doska, audio-dasturlar va virtual reallik texnologiyalaridan foydalanadi.

- **Inklyuziv jamiyat loyihalari** – jamoat binolarida nogiron bolalar uchun maxsus zonalar va ko'makchi robotlar joriy qilingan.

- **Robotlashtirilgan tibbiy xizmat** – nogiron bolalar uchun reabilitatsiyada **AI va robototexnika** keng qo'llanilmoqda [5].

Xalqaro tajribalar va modellar

1. Inklyuziv ta'lim tizimi

Bir qator mamlakatlar, jumladan, Finlyandiya, Kanada va Germaniya inklyuziv ta'lim tizimini joriy etib, nogiron bolalarni umumiy maktablarda o'qitish amaliyotini yo'lga qo'ygan. Bu tizim quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- O'qituvchilar uchun maxsus tayyorgarlik dasturlari;
- Maxsus adaptatsiya qilingan o'quv materiallari;
- Bolalarning ijtimoiylashuviga qaratilgan jamoaviy darslar [6].

2. Texnologik innovatsiyalar

Yaponiya va AQSH kabi mamlakatlarda nogiron bolalar uchun maxsus dasturiy ta'minot va gadjetlar ishlab chiqilmoqda. Bunday texnologiyalar qatoriga quyidagilar kiradi:

- Sun'iy intellekt yordamida ishlaydigan ovozli yordamchilar;
- Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR) platformalari;
- Avtomatlashtirilgan protezlar va reabilitatsiya uskunalari [11].

3. Jamoatchilik va ishga joylashtirish dasturlari

Britaniya va Niderlandiyada nogiron bolalarning kelajakda ish topish imkoniyatlarini oshirish uchun maxsus dasturlar joriy etilgan. Ushbu dasturlar:

- Erta kasb-hunar o'rgatish;
- Ijtimoiy tadbirlarga faol jalb etish;
- Nogironlar uchun maxsus kvotalar va ish o'rinlari yaratishni o'z ichiga oladi.

4. Sport va madaniy tadbirlar

Fransiya va Italiyada nogiron bolalarni madaniy va sport faoliyatiga jalb etish uchun qator loyihalar amalga oshirilgan. Masalan:

- Paralimpiya harakatini qo'llab-quvvatlash;
- Inklyuziv teatr va musiqa studiyalari tashkil etish;
- Jamoatchilik tadbirlarida faol qatnashish imkoniyatlarini yaratish [9].

O'zbekistonda qo'llash imkoniyatlari

Yuqoridagi tajribalardan kelib chiqib, O'zbekistonda quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish mumkin:

- Inklyuziv ta'lim standartlarini takomillashtirish;
- Nogiron bolalar uchun raqamli texnologiyalar va maxsus dasturlar ishlab chiqish;
- Davlat va xususiy sektor hamkorligida nogiron bolalarni ishga joylashtirish dasturlarini rivojlantirish;
- Inklyuziv sport va madaniy tadbirlarni kengaytirish.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Nogiron bolalarni ijtimoiy hayotga jalb etish nafaqat inson huquqlarini ta'minlash, balki butun jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi. Xalqaro tajribalardan foydalanish orqali, O'zbekistonda ham nogiron bolalar uchun inklyuziv va teng imkoniyatli muhit yaratish mumkin. Bunga erishish uchun davlat, jamoatchilik va xususiy sektor hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Nogiron bolalarni ijtimoiy hayotga jalb etishda xalqaro tajribalardan samarali foydalanish maqsadida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish

- Inklyuziv maktablar sonini oshirish – AQSH va Yevropa tajribasidan foydalanib, nogiron bolalar sogʻlom bolalar bilan birgalikda oʻqish imkoniyatiga ega boʻlishi kerak.
- Maxsus oʻqituvchilar tayyorlash – Finlyandiya va Yaponiya tajribasidan kelib chiqib, nogiron bolalar bilan ishlash uchun pedagoglarning malakasini oshirish.
- Raqamli taʼlim platformalarini rivojlantirish – Janubiy Koreya va AQSH tajribasiga asoslanib, nogiron bolalar uchun onlayn taʼlim kurslari va interaktiv oʻquv materiallarini joriy etish.

2. Jamoat infratuzilmasini yaxshilash

- Shahar va jamoat binolarini nogiron bolalar uchun moslashtirish – Yevropa va Yaponiya tajribasidan foydalanib, barcha binolar, piyodalar yoʻlaklari, jamoat transporti va oʻyingohlarni nogiron bolalar uchun qulay qilish.
- “Aqlli shahar” texnologiyalarini joriy etish – Barselona va Seul tajribasidan foydalanib, nogiron bolalar uchun mobil navigatsiya tizimlari va avtomatik yordamchi qurilmalarni ishlab chiqish.

3. Innovatsion reabilitatsiya dasturlarini joriy etish

- Tibbiy reabilitatsiyada robot va sunʼiy intellektdan foydalanish – Yaponiya va Janubiy Koreya tajribasiga asoslanib, nogiron bolalar uchun robotlashtirilgan reabilitatsiya markazlarini tashkil etish.
- Bionik protezlar va ekzoskeletlardan foydalanish – AQSH va Germaniyadagi tajribalarni oʻrganib, nogiron bolalar uchun zamonaviy protezlar va qoʻllab-quvvatlovchi qurilmalarni rivojlantirish.

4. Nogiron bolalarni mehnat bozoriga tayyorlash

- Kasbiy rivojlanish va ishga joylashtirish dasturlarini ishlab chiqish – AQSH va Janubiy Koreya tajribasiga asoslanib, nogiron bolalar uchun maxsus kasb-hunar oʻquv markazlarini tashkil etish.
- Davlat va xususiy sektor oʻrtasida hamkorlikni kuchaytirish – Yevropadagi modellar asosida kompaniyalarni nogiron bolalarni mehnat bozoriga moslashtirishga jalb etish.

5. Adaptiv sport va madaniy tadbirlarni rivojlantirish

- Paralimpiya va adaptiv sport klublarini tashkil etish – AQSH va Yevropa tajribasiga ko‘ra, nogiron bolalar uchun sport tadbirlarini tashkil qilish va sportga bo‘lgan qiziqishni oshirish.

- Madaniy va ijtimoiy tadbirlarda nogiron bolalar ishtirokini oshirish – Yaponiya va Finlyandiyadagi tajribalardan kelib chiqib, inklyuziv teatr, musiqa va san’at festivallarini tashkil etish.

6. Nogiron bolalar va ularning ota-onalari uchun psixologik qo‘llab-quvvatlash

- Maslahat markazlarini tashkil etish – Janubiy Koreya va Germaniya tajribasidan foydalanib, nogiron bolalar va ularning ota-onalariga psixologik va ijtimoiy yordam ko‘rsatish markazlarini ochish.

- Jamoatchilikni xabardor qilish va ijtimoiy ongini oshirish – Yevropa tajribasiga asoslanib, jamiyatda nogiron bolalarning imkoniyatlarini keng targ‘ib qilish.

7. Davlat siyosatini takomillashtirish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish

- Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish – YUNISEF, YUNESKO, JSST va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan qo‘shma loyihalarni amalga oshirish.

- Qonunchilikni takomillashtirish – AQSH va Yevropa davlatlari qonunchiligidan foydalanib, nogiron bolalarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish.

Nogiron bolalarni ijtimoiy hayotga jalb etish uchun xalqaro tajribalardan samarali foydalanish juda muhim. AQSH, Yevropa, Yaponiya va Janubiy Koreya tajribalariga asoslangan holda, inklyuziv ta’lim, jamoat infratuzilmasi, reabilitatsiya, mehnat bozoriga tayyorlash va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash yo‘nalishlarida yangi dastur va siyosatlarni joriy etish zarur. Bu chora-tadbirlar nogiron bolalarning hayot sifati va jamiyatga moslashuvini yaxshilashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Americans with Disabilities Act (ADA), 1990** – The law in the United States that protects the rights of persons with disabilities and ensures their participation in social life.
2. **Individuals with Disabilities Education Act (IDEA), 1975** – A legislative document in the United States that establishes an inclusive education system for children with disabilities.
3. **European Disability Strategy 2021-2030** – A strategy in the European Union aimed at creating social integration and an inclusive environment for persons with disabilities.
4. **Basic Act for Persons with Disabilities, Japan (2011)** – A fundamental law in Japan that protects persons with disabilities and promotes their participation in social life.
5. **Act on the Welfare of Persons with Disabilities, South Korea (2007)** – A law in South Korea that focuses on social support and the integration of children with disabilities into the education system.
6. **United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), 2006** – An international convention of the United Nations on the rights of persons with disabilities.
7. **UNICEF Reports on Inclusive Education, 2020** – An international report by UNICEF on inclusive education for children with disabilities.
8. **World Health Organization (WHO) Disability and Health Report, 2019** – A report by the World Health Organization on the health and social integration of persons with disabilities.
9. **The Role of Assistive Technologies in Inclusive Education: Global Trends, UNESCO, 2021** – An analysis by UNESCO on the use of assistive technologies for children with disabilities.
10. **Inclusive Education in Finland: Policy and Practice, Finnish Ministry of Education, 2018** – The state policy of Finland on the inclusion of children with disabilities in the education system.

11. Smart Cities and Disability Inclusion: European Experiences, 2022 –

A study on how the “smart city” concept is adapted for persons with disabilities in European countries.